

АВТУШЕНКО

Ірина Борисівна,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права,
Національний транспортний університет

irena_avtushenko@ukr.net

(м. Київ)

**СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
(1991–2013 рр.)**

У статті проаналізовано вплив рівня соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України на національну безпеку держави. Зазначено, що головним завданням державної політики є створення належної системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, що спрямована на компенсацію обмежень, які обумовлені характером діяльності військовослужбовців, на нейтралізацію факторів, що перешкоджають ефективній службовій діяльності. При дослідженні системи соціального захисту нами були використані методи аналізу та синтезу, опису, узагальнення, історико-генетичний метод та метод історичної періодизації.

Соціальний захист військовослужбовців стимулює зацікавленість громадян у військовій службі та створює умови для якісного виконання службових обов'язків. Забезпечення на належному рівні гідних умов життя та служби захисників Вітчизни та членів їх сімей сприяє високій бойовій готовності і боєздатності військ та професійному виконанню поставлених перед ними завдань. Наголошується на тому, що соціальні програми у військовій сфері мають переважно декларативний характер через недостатнє фінансування, а соціальні гарантії, що встановлені для військовослужбовців законодавством, не забезпечуються, порушуючи їх конституційні права і свободи.

Ключові слова: соціальний захист, безпека держави, система, військовослужбовці, Збройні Сили України, боєздатність військ.

THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM OF SERVICEMEN OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A SECURITY GUARANTEE OF THE STATE (1991–2013)

The influence of the level of social protection of servicemen of the Armed Forces of Ukraine on the national security of the state is analyzed in the article. The main task of the state policy is to create a proper social protection system of servicemen and members of their families. For the time being the state didn't pay due attention to the social protection of servicemen and their family members, which led to a decrease in the social level of military personnel and a low combat capability of the Armed Forces. The creation of social security system of servicemen and their family members will help to change situation for better. The implementation of the social protection system is aimed at restriction compensation caused by the nature of servicemen activity, social expectation of the defenders which form the basis of their professional choice, and the neutralization of factors, impeding effective service activities. The principles of the social protection system of servicemen, which are laid down in the Constitution of Ukraine and other normative and legal documents have been determined. In researching of the social protection system we used the analysis, synthesis, description, generalization, historical-genetic and historical periodization methods.

The social protection of servicemen can be divided into three parts: humanitarian, legal and of everyday life. Each part stimulates the interest of citizens in joining the military service and creates conditions for qualitative performance of official duties and the tasks which are put. Providing decent living conditions and service of the defenders of the Motherland and their families promotes high combat capability and combat readiness of the troops and the professional fulfillment of their tasks. The creation of a system of social protection of servicemen that ensures their proper existence in the society contributes to the involvement of servicemen in qualified and conscientious citizens who can protect the rights and interests of both citizens of Ukraine and national security. It is noted that the social programs in the military sphere are mainly declarative due to the lack of financing. Social guarantees for servicemen established by law are not provided violating their constitutional rights and freedoms.

Keywords: *security of the state, system, social protection, servicemen, the Armed Forces of Ukraine, combat capability of troops.*

СИСТЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ КАК ГАРАНТИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА (1991–2013 гг.)

В статье проанализировано влияние уровня социальной защиты военнослужащих Вооруженных Сил Украины на национальную безопасность государства. Отмечено, что главной задачей государственной политики является создание надлежащей системы социальной защиты военнослужащих

и членов их семей, направленной на компенсацию ограничений, которые обусловлены характером деятельности военнослужащих, на нейтрализацию факторов, препятствующих эффективной служебной деятельности. При исследовании системы социальной защиты нами были использованы методы анализа и синтеза, описания, обобщения, историко-генетический метод и метод исторической периодизации.

Социальная защита военнослужащих стимулирует заинтересованность граждан в военной службе и создает условия для качественного выполнения служебных обязанностей. Обеспечение на должном уровне достойных условий жизни и службы защитников Отечества и членов их семей способствует высокой боевой готовности и боеспособности войск и профессиональному выполнению поставленных перед ними задач. Отмечается, что социальные программы в военной сфере носят преимущественно декларативный характер из-за недостаточного финансирования, а социальные гарантии, установленные для военнослужащих законодательством, не выполняются, нарушая их конституционные права и свободы.

Ключевые слова: *безопасность государства, система, социальная защита, военнослужащие, Вооруженные Силы Украины, боеспособность войск.*

Для забезпечення безпеки та обороноздатності держави суттєвого значення на сьогоднішній день набуває не тільки наявність достатньої кількості озброєних формувань, а й належний соціальний захист військовослужбовців, які беруть участь у захисті суверенітету України та її територіальної цілісності. Саме гідна система соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ) є актуальною в умовах російсько-української війни.

Неналежна увага в 1991–2013 роках з боку держави до соціального захисту військовослужбовців ЗСУ та членів їх сімей призвела до зниження їх соціального рівня, а відсутність послідовної і чіткої політики формування соціальних норм – до низької боєздатності Збройних сил та до державної зради з боку військовослужбовців ЗСУ в Криму на початку російської агресії. Отже, відома теза, про те, що «хто не годує свою армію, буде годувати чужу» спрацювала, і в котрий раз довела свою актуальність. Саме тому проблема вивчення системи соціального захисту військовослужбовців ЗСУ, як одного з факторів гарантії національної безпеки держави, сьогодні досить актуальна та має велике значення.

Питаннями соціального захисту та забезпечення військовослужбовців займалися такі вчені, як В. Алещенко [3, 4], М. Бульдяк [6], О. Верба [7], М. Шишлюк [13], О. Щербінін [14]. Але ґрунтовного та узагальнюючого дослідження з проблеми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей періоду незалежності України досі не проведено. Вивчення цього питання сприятиме покращенню соціального захисту військовослужбовців ЗСУ з боку держави на сучасному етапі.

Соціальний захист являє собою комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах, у даному випадку військовослужбовців. Загалом термін «соціальний захист» виник у 90-х роках ХХ століття, однак як явище, сформувався досить давно. Поняття «соціальний захист» сьогодні включає в себе сутність вживаного в радянській науці терміну «соціальне забезпечення».

З проголошенням незалежності України керівництво держави питанню соціального захисту військовослужбовців намагалося приділяти підвищену увагу, оскільки в умовах ринкової економіки в державі утворився істотний розрив у рівні життя підприємців і військовослужбовців.

У доповідній Начальника Головного фінансово-економічного управління Міністру оборони України зазначалося: «...грошове забезпечення військовослужбовців ЗСУ залишалося у 1994 р. низьким і найнижчим у порівнянні зі Збройними силами держав колишнього СРСР. Так, грошове забезпечення військовослужбовців Російської Федерації, республіки Білорусь та інших держав при перерахуванні по курсу карбованця є у 6–8 разів вищим, ніж на аналогічних посадах у ЗСУ» [1, арк. 234].

У листі до Президента України Л. Кравчука, голова Комітету з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України генерал-майор В. Мартиросян писав: «Невлаштованість, відсутність перспективи, поліпшення житлових умов призвели до звільнення тільки в 1992 році 16 тис. молодих офіцерів» [2, арк. 168].

На думку М. Бульдяка: «...одним із пріоритетних завдань державної політики слід вважати створення системи соціального захисту населення, в тому числі військовослужбовців. Наявність сильної системи соціальної захищеності військовослужбовців створює умови для припливу і закріплення на військовій службі найбільш кваліфікованих і сумлінних громадян, здатних обслуговувати і захищати права та інтереси як громадян України, так і держави в цілому» [6, с. 213].

Основні принципи системи соціального захисту військовослужбовців закладені в Конституції України, зокрема у ст. 17 зазначено, що держава забезпечує соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України [8], а Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає систему і зміст соціального захисту військовослужбовців [12].

Відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», соціальний захист військовослужбовців – діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

Таким чином, соціальний захист військовослужбовців доцільно розглядати як певну систему юридичних, економічних, організаційних та інших заходів, що здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування.

Військовослужбовці потребують особливого захисту у зв'язку з їх специфічним становищем в суспільстві і деяким обмеженням цивільних прав і

свобод. Основною відмінністю соціального захисту військовослужбовців від соціального захисту цивільного населення є те, що його потребують, як правило, здорові, працездатні люди, які обмежені в можливостях вести додаткову діяльність для покращення свого добробуту. Відповідно до Закону України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей» військовослужбовцям забороняється займатися іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) [12]. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності позбавляє їх можливості за рахунок своєї власної праці поліпшувати своє матеріальне становище та своєї сім'ї.

О. Щербінін під «соціальним захистом військовослужбовців Збройних Сил України», розуміє правову діяльність держави із здійснення завдань соціальної політики щодо надання військовослужбовцям ЗСУ прав на гідний і здоровий рівень життя для розвитку особистості, нормального морального і фізичного відновлення за їхні навантаження при виконанні обов'язків і військової служби [14, с. 19].

О. Верба визначає соціальний захист військовослужбовців, як систему правових, економічних, соціальних і організаційних заходів держави, яка спрямована на забезпечення реалізації всієї повноти конституційних прав і свобод військовослужбовців, у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби, що пов'язано з обмеженням деяких загальногромадянських прав, додатковим фізичним і психологічним навантаженням, ризиком для життя і здоров'я [7, с. 166].

Отже, з урахуванням усіх визначень, доцільно розглядати соціальний захист військовослужбовців як систему, що складається з двох складових частин, а саме гуманітарно-правової та матеріально-побутової. До гуманітарно-правової складової можна віднести: реалізацію права військовослужбовців та членів їх сімей на свободу совісті та віросповідання; освіту; службу професійну діяльність; відпочинок; щорічну оплачувану відпустку; право

військовослужбовця на оскарження неправомірних рішень та дій з боку командування, отримання правової допомоги; а до матеріально-побутової – грошове, продовольче, речове забезпечення; пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби; охорону здоров'я та медичну допомогу військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби і членів їх сімей; обов'язкове особисте державне страхування на весь період проходження військової служби; житлове забезпечення; надання пільг і соціальних гарантій військовослужбовцям та членам їх сімей.

Ці складові гарантують реалізацію військовослужбовцями своїх прав і свобод, матеріальне та інше забезпечення у розмірах, що стимулюють зацікавленість громадян у військовій службі, і створюють умови для якісного виконання службових прав і обов'язків. Саме обсяг пільг та привілеїв для військовослужбовців характеризує їх соціальну захищеність з боку держави, міцність соціальних гарантій. Таким чином, гідний соціальний захист військовослужбовців можна визначити як гарантію національної безпеки держави, що спрямована на задоволення життєвих потреб військовослужбовців ЗСУ, а також членів їх сімей шляхом використання матеріальних та нематеріальних ресурсів.

На думку М. Бульдяка, соціальний захист військовослужбовців не повинен обмежуватися лише їхнім матеріальним забезпеченням, а має враховувати їхню психологію, самоповагу і визнання з боку колег, начальства, суспільства в цілому [6, с. 22]. Зміст військової служби зумовлює низку істотних обмежень прав, звичних для інших громадян. Людина, яка йде на військову службу, автоматично стає соціально менш захищеною, ніж громадяни, спокій яких вона охороняє. Цивільна людина працює на себе, у той час військовослужбовець не тільки продає свою працю, але й, виконуючи державні функції, відчужує себе в професії, реалізуючи волю держави, а не свою власну. При цьому, на відміну від інших громадян, обмежуються не тільки його конституційні права, але й інші особисті права і свободи. Але як і всі люди, вони потребують предметів споживання, послуг, житла, необхідних їм для якісного виконання військового

обов'язку. Неможливість задовольнити ті чи інші потреби позначається на якості виконання обов'язків, а в подальшому і на безпеці держави. Отже, такі обмеження прав і свобод, в ім'я інтересів суспільства, вимагають соціальної компенсації. Оскільки держава обмежує своїх військовослужбовців, то вона повинна піклуватися про них.

Таким чином, соціальний захист військовослужбовців включає в себе комплекс заходів, спрямованих по-перше, на компенсацію обмежень, об'єктивно обумовлених характером діяльності військовослужбовців; по-друге, на реалізацію соціальних очікувань захисників, які покладені в основу їх професійного вибору; по-третє, на нейтралізацію факторів, що перешкоджають ефективній службовій діяльності конкретної особи.

Центральним елементом соціального захисту військовослужбовців в будь-якій розвиненій країні світу є удосконалена система виплати грошової допомоги у разі настання страхового випадку із військовослужбовцем під час виконання завдань пов'язаних із ризиком. Наприклад, у 2005 р. страхова сума мала перевищувати 40 тис. грн. Але підзаконними актами ця сума була зменшена до 8500 грн. Навіть у разі збільшення Законом України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» суми страхування на випадок загибелі або смерті до 17 тис. грн., її розмір є невиправдано заниженим для страхування життя, як правило, зовсім молодій людині. Не дуже доречно вдаватися до порівняння, але на випадок смерті працівник міліції застрахований на суму 100 тис. грн., митник – на 80 тис., прокурор – на 70 тис., суддя – на 190 тис., а народний депутат – на 260 тис. грн. [9, с. 25]. На жаль, у 1991–2013 рр. система виплат не відповідала сучасним вимогам та потребам військовослужбовців, що потребували соціального захисту. Були випадки, коли батьки, які втратили синів, що проходили службу у військових формуваннях, демонстративно відмовлялися отримувати страхові суми, вважаючи їх принизливою компенсацією за життя своїх дітей.

Основною мотивуючою складовою системи соціального захисту залишається грошове забезпечення військовослужбовців. У Збройних Силах

України грошове забезпечення військовослужбовців визначається залежно від посади, військового звання, тривалості, інтенсивності та умов військової служби, кваліфікації, наукового ступеня і вченого звання [11, с. 112–160].

Таким чином, соціальний захист військовослужбовців є додатковою умовою забезпечення обороноздатності країни. Він є системою соціально-економічних відносин щодо забезпечення матеріального добробуту і гідного соціального становища військовослужбовців і членів їх сімей. Соціальний захист має специфічне суспільне призначення та спрямований на поліпшення матеріального і морально-психологічного стану військовослужбовців та створення умов для їх соціальної безпеки.

Забезпечення соціального захисту захисників Вітчизни та членів їх сімей – необхідна умова підтримки на належному рівні бойової готовності і боєздатності військ. На сьогодні система соціального захисту військовослужбовців включає встановлені законом права і свободи, гарантії, пільги та компенсації, які надаються військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби.

Пільги для військовослужбовців поділяють на такі види: житлові пільги, у галузі охорони здоров'я, освіти, пільги щодо перевезення та поштових послуг, пільги в страхуванні. Пільги розрізняються за категоріями осіб та військовослужбовців, які мають на них право, періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та ступенем персоніфікації (одноособові та сімейні) [10].

Пільги, які надаються військовослужбовцям та членам їхніх сімей, не мають на меті поставити їх в якісь привілейовані умови. Це – стимули морального та матеріального порядку, головним призначенням яких є підвищення морально-бойового духу військовослужбовців, а також компенсація витрат, обумовлених виконанням обов'язку щодо захисту Вітчизни та виконанням військових обов'язків.

Особливе місце в системі соціального захисту військовослужбовців посідає житлова проблема, оскільки якісний відпочинок військовослужбовців

ЗСУ після виконання службових обов'язків (часто з ненормованим робочим днем) безпосередньо взаємопов'язаний з національною безпекою держави. Покращення якості життя військовослужбовців та членів їхніх сімей передбачає забезпечення належної якості житлових приміщень (або належної грошової компенсації на оренду житла), соціальної інфраструктури, умов для активного відпочинку, а також мінімізацію тривалого відлучення військовослужбовців від сімей.

Потрібно зазначити, що чільне місце серед військовослужбовців ЗСУ посідають жінки. В останні роки багато посад стало комплектуватися саме за рахунок жінок. На жаль, сьогодні у ЗСУ існують проблеми щодо соціального захисту військовослужбовців, зокрема військовослужбовців-жінок. Мають місце окремі випадки обмеження соціальних прав жінок у частині дотримання чинного законодавства з питань материнства і дитинства, а саме: залучення жінок, які мають дітей віком до трьох років, від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, до робіт у вихідні дні, направлення у відрядження без їхньої згоди, відмова у прийнятті на роботу вагітним жінкам і тим, які мають дітей до трьох років. Загалом військовослужбовці-жінки користуються пільгами, передбаченими законодавством України з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Держава захищає найбільш соціально вразливу категорію військовослужбовців, якими є жінки. Однак, на практиці існують певні проблеми з порядком реалізації деяких прав.

Враховуючи тенденцію до зростання чисельності офіцерів-жінок у лавах ЗСУ (на кінець 2010 р. жінки складали 13,5% чисельності ЗСУ, що перевищувало відсоток жінок у багатьох арміях європейських країн, зокрема, членів НАТО) [5, с. 47], необхідно вжити комплексних заходів щодо вирішення питань проходження служби військовослужбовцями-жінками, що має в подальшому надати їм можливість активно розвивати свою військову кар'єру та більш ефективно використовувати свій потенціал.

Закріплені Конституцією України та чинним законодавством правові норми, які покладають на державу забезпечення соціального захисту громадян,

які перебувають на службі у Збройних Силах України у повному обсязі не завжди виконуються. Так, наприклад, у 2000 р. було призупинено одержання військовослужбовцями продовольчих пайків або за їх бажанням грошової компенсації замість них та замість речового майна. Причиною цього є недостатнє фінансування Збройних Сил України, яке складало менше 2% від річного ВВП держави. Складною залишається ситуація із забезпеченням військовослужбовців житлом.

Таким чином, з моменту створення ЗСУ законодавством України була розроблена система соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Але склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не могла забезпечити їхню повну реалізацію відносно військовослужбовців і членів їхніх сімей через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного та якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Крім того, варто зазначити, що соціальний захист оцінюється не кількістю нормативних положень (які або фактично призупинені, або не діють), а кількістю отриманих благ військовослужбовцем. Здійснення заходів щодо удосконалення системи соціального захисту військовослужбовців ЗСУ є досить складним завданням як для Міністерства оборони, так і для інших органів законодавчої та виконавчої влади. Разом з тим, це завдання є досяжним за умови консолідації дій на всіх рівнях його реалізації. Результативності можна добитися поєднанням зусиль органів державного та військового управління.

Значення соціального захисту у виконанні завдань подальшого розвитку ЗСУ в сучасних умовах неухильно зростає. Зміст і спрямованість соціального захисту в ЗСУ стають визначальними чинниками військової служби, морально-психологічного стану особового складу ЗСУ та національної безпеки України.

На думку В. Алещенка: «...На сьогоднішній день об'єктивно маємо: переважну декларативність соціальних програм у військовій сфері, їх неповне фінансування; правову нестабільність і вільне поводження законодавців із законами, що визначають соціальні гарантії військовослужбовців» [3, с. 19]. Отже, якщо соціальні гарантії, що встановлені для військовослужбовців законодавством, не забезпечуються, то відбувається порушення їх конституційних прав і свобод.

Також В. Алещенко слушно зауважував: «Збереження негативних тенденцій, що склалися в соціальній сфері Збройних Сил, може викликати у найближчій перспективі, погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців, значне зниження престижу військової служби, зростання соціальної напруженості в родинах військовослужбовців; у середньостроковій перспективі – зростання чисельності військовослужбовців, які звільняються до закінчення терміну контракту, відсутність бажаючих укладати контракти, вступати до військово-навчальних закладів, зниження укомплектованості військових частин і з'єднань до критичного рівня; у довгостроковій перспективі – зниження боєздатності Збройних Сил нижче критичного рівня, посилення потенційної загрози суверенітету країни» [3, с. 19].

Ці невтішні прогнози справдились у 2014 р., під час анексії Криму Російською Федерацією. На нашу думку, переважна більшість військовослужбовців ЗСУ залишилася в Криму, порушивши присягу, саме тому, що в російській армії вищий рівень заробітної плати та кращий соціальний захист військовослужбовців. Тобто, можна сказати, що втрата частини території України тісно пов'язана, насамперед, з тим, що держава не змогла забезпечити ефективного і реального соціального захисту своїх військовослужбовців та членів їх сімей.

Отже, система соціального захисту у ЗСУ повинна бути складовою частиною загальної програми соціально-економічного розвитку держави; її основною метою має стати негайне зупинення падіння рівня життя військовослужбовців та членів їхніх сімей, гарантоване і послідовне

підвищення їхнього добробуту. У зв'язку з цим виникає необхідність мати єдиний стратегічний програмний документ соціального розвитку ЗСУ на довгострокову перспективу. Належне утримання як ЗСУ так і інших державних військових формувань має здійснюватися на високому рівні. Держава повинна надати реальні, а не декларативні соціальні гарантії кожній особі, яка ризикує своїм життям та здоров'ям заради безпеки країни та збереження її територіальної цілісності.

Список використаних джерел та літератури

1. Доповідна начальника Головного фінансово-економічного управління Г. Д. Кухарського Міністру оборони України В. Г. Радецькому про грошове забезпечення військовослужбовців ЗСУ від 15 червня 1994 р. *Галузевий державний архів Міністерства оборони України*. Ф. 3697. Оп. 34920. Спр. 46. Арк. 234.
2. Лист голови Комітету з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України генерал-майора В. Мартиросяна до Президента України Л. Кравчука про ситуацію в ЗСУ від 29 березня 1993 р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. Ф. 5233. Оп. 1. Спр. 174. Арк. 168.
3. Алещенко В. «Больові точки» соціального захисту. *Військо України*. 2008. № 10. С. 16–19.
4. Алещенко В. Соціальна політика в Збройних Силах України : проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наука і оборона*. 2005. № 2. С. 38–44.
5. Біла книга – 2009. Збройні Сили України. Київ : МОУ, 2010. 85 с.
6. Бульдяк М. Засади соціального захисту військовослужбовців. *Право військової сфери*. 2005. № 12. С. 21–22.
7. Верба О. С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 164–172.
8. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України, 28 черв. 1996 р. : із змінами, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV. Київ : Скіф, 2008. 44 с.
9. Матенко О. Подвійний стандарт страхового полісу. *Військо України*. 2005. № 5–6. С. 24–26.
10. Основи законодавства України : підручник / В. І. Кириленко, А. М. Бережний, В. П. Базов та ін. ; за заг. ред. В. І. Кириленка. Вінниця : Нова книга. 2002. 616 с.
11. Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам : Наказ Міністра оборони України від 11 червня 2008 р. № 260. *Офіційний вісник України*. 2008. № 53. С. 110–162.

12. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed19911220> (дата звернення : 10.05.2019).

13. Шишлюк М. О. Щодо проблеми надання пільг військовослужбовцям. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 374–378.

14. Щербінін О. М. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців : сучасний стан та перспективи. *Право військової сфери*. 2007. № 1. С. 19–21.

References

1. (1994). *Dopovidna Nachalnyka Golovnoho finansovo-ekonomichnogo upravlinnya G. D. Kukharskogo Ministru oborony V. G. Radeczkomu the financial security of servicemen of the Armed Forces of Ukraine vid 15 cherv. 1994 r.* [The report of the Chief of the Main Financial and Economic Department of G. Kuharsky to the Minister of Defense of Ukraine of V. Radetsky of June 15, 1994]. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Ministerstva oborony Ukrainy* [Branch State Archive of the Ministry of Defense of Ukraine], f. 3697, op. 34920, spr. 46, ark. 234. [in Ukrainian].

2. (1993). *Lyst golovy Komiteta z pytan socialnogo zachystu viiskovosluzhbovtziv pry Kabineti Ministriv Ukrainy general-maiora V. Martyrosyana do Prezydenta Ukrainy L. Kravchuka pro sytuatsiyu v ZSU vid 29 berez. 1993 r.* [The Letter from the Chairman of the Committee of Social Protection of Servicemen under the Cabinet of Ministers of Ukraine, Major General V. Martirosyan to the President of Ukraine L. Kravchuk on the situation in the Armed Forces of Ukraine of March 29, 1993]. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy* [Central State Archive of the Supreme Power and Administration of Ukraine], f. 5233. op. 1. spr. 174. ark. 168. [in Ukrainian].

3. Aleshchenko, V. (2008). *Bolovi tochky sotsialnoho zakhystu* [The pain points of the social protection]. *Viisko Ukrainy* [The Army of Ukraine]. 10. 16–19. [in Ukrainian].

4. Aleshchenko, V. (2005). *Sotsialna polityka v Zbroinykh Sylakh Ukrainy : problemy ta shliakhy yikh rozviazannia* [The social policy in the Armed Forces of Ukraine : problems and ways of their solution]. *Nauka i oborona* [The science and defense]. 2. 38–44. [in Ukrainian].

5. (2010). *Bila knyga – 2009. Zbroini Syly Ukrainy* [White Book – 2009. Armed Forces of Ukraine]. Kyiv : Ministerstvo oborony Ukrainy, 85 [in Ukrainian].

6. Buldiak, M. (2005). *Zasady sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtziv* [The principles of social protection of servicemen]. *Pravo viiskovoi sfery* [The law of military sphere]. 12. 21–22. [in Ukrainian].

7. Verba, O. (2012). *Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv v Ukraini* [The social protection of servicemen in Ukraine]. *Yurydychna nauka* [The Legal science]. 2. 164–172. [in Ukrainian].

8. (2008). *Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy, 28 cherv. 1996 r. : iz zminamy, vnesenymy Zakonom Ukrainy vid 8 hrud. 2004. № 2222-IV* [The Constitution of Ukraine : adopted at the fifth session of the

Verkhovna Rada of Ukraine, June 28. 1996 : with changes made by the Law of Ukraine from 8 December. 2004]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Matenko, O. (2005) *Podviinyi standart strakhovoho polisy* [The double standard of insurance policy]. *Viisko Ukrainy* [The Army of Ukraine]. 5–6. 24–26. [in Ukrainian].

10. Kyrylenko, V. I. et. al. (2002). *Osnovy zakonodavstva Ukrainy : pidruchnyk* [The fundamentals of Ukrainian legislation : textbook], Vinnytsia. [in Ukrainian].

11. (2008). *Pro zatverdzhennia Instruktсии pro poriadok vyplaty hroshovoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtiam Zbroinykh Syl Ukrainy ta deiakym inshym osobam : Nakaz Ministra oborony Ukrainy vid 11 chervnia 2008 r. № 260* [About the approval of the Instruction on the Procedure of Paying Monetization for Servicemen of the Armed Forces of Ukraine and Some Other Persons : The Order of the Minister of Defense of Ukraine from June 11, 2008 No. 260]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* [The Official Bulletin of Ukraine]. 53. 110–162. [in Ukrainian].

12. *Pro socialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv i chleniv yikh simey : Zakon Ukrainy № 2011-XII vid 20 hrudnia 1991 r.* [About the social and legal protection of servicemen and their families members : The law of Ukraine on December 20, 1991. No. 2011-XII]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/ed19911220> (last accessed : 10/05/2019). [in Ukrainian].

13. Shyshliuk, M. (2012). *Shchodo problemy nadannia pilh viiskovosluzhbovtiam* [Regarding the problem of providing benefits to servicemen]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* [The Actual problems of state and law]. 63. 374–378. [in Ukrainian].

14. Shcherbinin, O. (2007). *Udoskonalennia zakonodavstva shchodo sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv : suchasnyi stan ta perspektyvy* [The improvement of the law on social protection of servicemen : current state and prospects]. *Pravo viiskovoi sfery* [The law of military sphere]. 1. 19–21. [in Ukrainian].

Рецензент:

Бородай І.С., д.і.н., проф.

Надійшла до редакції 12.06.2019 р.